

Aleksandra Brylska

Monika Sadowska

Monika Stobiecka

Magdalena Wróblewska

WPROWADZENIE: BIOAKTYWNE RUMOWISKO HISTORII CZ. II. JAK ZAPAMIĘTAĆ ZGLISZCZA?

Niniejszy numer „Przeglądu Kulturoznawczego” stanowi drugą część bloku tematycznego *Bioaktywne rumowisko historii*¹. Składa się z tekstów autorstwa Katarzyny Bojarskiej, Marty Dziadek, Marty Tomczok, rozmowy między Anną Izabellą Zalewską, Magdaleną Wróblewską i Moniką Stobiecką oraz fotoeseju i cyklu zdjęciowego Wojciecha Sternaka. Prezentowane tu rozważania rozwijają myśli zaprezentowane w części pierwszej numeru tematycznego poświęconego bioaktywnemu rumowisku historii. W tym numerze sprawdzamy, w jakim stopniu rumowiska stają się sprawczymi miejscami kształtowania historii (w sensie ujmowania ich jako *sites of history*), a także jakim przemianom same obecnie ulegają i jakie obiekty generują. Koncentrujemy się jednak przede wszystkim na zgliszczach, pozostałościach, odpadach historii i pytamy o to, jak je zachować i zapamiętać.

Kategoria zgliszcz nieuchronnie przywołuje na myśl trwające wydarzenie geologiczne, jakim jest antropocen² ze wszystkimi jego tragicznymi w skutkach procesami: powodziami, pożarami, topnieniem lodowców czy szeroko pojętym skażeniem. Zgliszczą są tym, co pozostaje na osuszonej ziemi, wyjałowionym gruncie, podtapianych terenach, zatrutych glebach. Autorki i Autorzy, których teksty zebrane są w tym

---

¹ Tytuł inspirowany jest IX tezą historiozoficzną Waltera Benjamina: W. Benjamin, *O pojęciu historii*, przeł. K. Krzemieniowa, [w:] idem, *Aniol Historii. Eseje, szkice, fragmenty*, wyb. i oprac. H. Orłowski, przeł. K. Krzemieniowa, H. Orłowski, J. Sikorski, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1996, s. 413–425, oraz jej omówieniem zaproponowanym przez Hannah Arendt: H. Arendt, *Walter Benjamin 1892–1940*, przeł. A. Kopacki, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2007, s. 28.

² Antropocen jako wydarzenie w: P.L. Gibbard et al., *A Practical Solution: The Anthropocene Is a Geological Event, Not a Formal Epoch*, „Episodes: Journal of Geological Science” 2022, nr 45 (4), doi:10.18814/epiugs/2021/021029 (dostęp: 11.07.2023).

numerze, pokazują jednak, że zgliszcza, które często postrzegamy w kontekście straty, katastrof i ludzkich dramatów, są produktywną i inspirującą kategorią, przede wszystkim zaś – obiektami godnymi zachowania, kultywowania i „myślenia-z”³. W drugim tomie numeru poświęconego bioaktywnemu rumowisku historii zgliszcza stają się zarówno biologicznym i pełnym potencjału tworzywem sztuki, przedmiotem zainteresowania studiów i praktyk dziedzictwa, jak i muzealnym eksponatem. W każdej z prezentowanych tu odsłon drobny, niepozorny przedmiot czy materiał ujawnia nowe możliwości odczytania, interpretacji i niejednokrotnie zaskakuje.

Autorki i Autorzy oferują nam praktyczne narzędzia do tego, by myśleć o przyszłości zgliszcz oraz modelach zachowania i zapamiętania. Prezentowane rozważania (często budujące na klasycznych kategoriach, jak „ruina” czy „rzecz”) oferują przekonujące scenariusze dla rumowisk i zgliszcz w przyszłości, inkorporujące ujęcia życia-z przestrzeniami zdegradowanymi oraz życia-w nich. Nie pozostawiają jednak czytelników z poczuciem tragizmu, lecz oferują krytyczną i afirmatywną nadzieję na przyszłość, budując na pełnych potencjału przedmiotach badawczych.

Katarzyna Bojarska w swoim tekście wprowadza pojęcie feministycznej hałdy pamięci, czyli specyficznego miejsca, środowiska i składowiska, które pozwala na antypatriarchalne i antykolonialne przekształcenia oraz przemieszczenia przeszłości. Analizując prace artystek: Diany Lelonek, Joanny Rajkowskiej, Anny Siekierskiej i Karoliny Grzywnowicz, autorka artykułu doprecyzowuje pojęcie hałdy, wykraczając daleko poza rutynowe skojarzenia z tym, co niepotrzebne, niepasujące do krajobrazu, brzydkie. Bojarska, idąc tropem Jessiki Kufy, widzi w hałdzie „figurę oporną, dynamiczną, żywą i poręczną w myśleniu o pamięci”, a przy tym obdarzoną potencjałem zaistnienia tego, co nieoczekiwane, nieprzewidywane. Tak rozumiana hałda staje się miejscem żywym i żyznym, w którym wytwarza się zarówno pamięć o przeszłości, jak i wiedza o przyszłości. Autorka pokazuje, w jaki sposób prace analizowanych przez nią artystek pozwalają inaczej pomyśleć nie tylko o relacji z historią, a wręcz o samej idei historyczności, w obliczu katastrofy ancestralnej, którą Elizabeth Povinelli definiuje jako katastrofę klimatyczną, środowiskową, epidemiczną i społeczną, doświadczaną od wieków przez podmioty i zbiorowości tubylcze oraz skolonizowane.

Marta Tomczok w tekście *Po przemyśle. Humanistyka wobec bioruin i biogruzów* zastanawia się nad miejscem i statusem pamięci o przestrzeniach poindustrialnych i procesach środowiskowych, które w nich nieustannie zachodzą. Autorka bada ślady deindustrializacji, których poszukuje na obszarach Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. To w tych miejscach nawarstwienie się gruzów i zgliszcz industrializacji XIX wieku staje się upamiętnieniem wycieńczającej pracy robotników tamtego okresu. „Skażone krajobrazy”⁴ przemysłowe są również, jak wskazuje Tomczok,

---

³ A. Tsing, *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, Princeton University Press, Princeton, NJ–Oxford 2015.

⁴ M. Pollack, *Skażone krajobrazy*, przeł. K. Niedenthal, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2014.

monumentami ku przestrodze, wezwaniem, by już nigdy więcej ludzie nie doprowadzili do zniszczenia środowiska na tak ogromną skalę. Tomczok nazywa te specyficzne zgłiszcza indonaturami, formami upamiętnienia, ale także materializacji nieustannych transformacji wpisanych w nie historii. Tym samym zgłiszcza zaczynają umożliwiać życie tam, gdzie dotychczas było to niemożliwe.

W tekście zatytułowanym *Żywe archiwum. Więcej-niż-ludzkie obecności w siedliskach ruderalnych* Martyna Dziadek rozważa klasyczną kategorię ruiny w kontekście posthumanizmu jako żywą i biologicznie czynną. Autorkę w jej refleksjach wspiera pojęcie rujnacji szeroko dyskutowane niedawno przez Ann Laurę Stoler⁵. Budując na jej teorii, Dziadek przedstawia roboczy koncept rujnacji prospektywnej, czyli przestrzeni opuszczonej przez człowieka, która ma potencjał zostania żywym archiwum zasiedlonym przez biomonemonicznych świadków. Ów świadek ma za zadanie podkreślić podmiotowość królestwa flory i jej roślinną sprawczość w tworzeniu biokulturowych splotów. Przykładem biomonemonicznego świadka staje się projekt *Chwasty* Karoliny Grzywnowicz, przedmiot rozważań, do których inkorporowane są pojęcia wspomagające, jak np. ekologie ruderalne wywodzące się z przełomowej publikacji *Curated Decay: Heritage beyond Saving* autorstwa Caitlin DeSilvey⁶. Martyna Dziadek oferuje więc scenariusz, w którym zgłiszcza i ruderalne przestrzenie, pamiętając przeszłość, stają się dziedzictwem przyszłości.

Tego, że praca z biorumowiskiem historii i znajdującymi się na nim artefaktami jest złożona i zaskakująca, dowodzi rozmowa między trzema badaczkami – Anną Izabellą Zalewską, Magdaleną Wróblewską i Moniką Stobiecką. Naukowiecynie rozważają przedmioty podjęte z terenów gett w kontekście praktyk archeologii niedawnej przeszłości i współczesności. Dyskurs etyczny wobec przemocowego działania wydobywania, eksplorowania obiektów z ziemi czy też sanityzacji przedmiotów w procesie ich konserwowania zderza się tu z rozważaniami na temat zasadności przeprowadzania nowomaterialistycznych i posthumanistycznych eksperymentów w przestrzeni, takiej jak Muzeum Getta Warszawskiego, które opowiada ważną i trudną historię. Pomiędzy wierszami zapisanej rozmowy, przytoczonymi argumentami i rozwijanymi refleksjami dosłyszec można także głos samych rzeczy, które za sprawą swojej krnąbrnej materialności często wymykają się zestandaryzowanym ujęciom ekspozycyjnym.

Rozważania prezentowane w artykułach wchodzą w dialog z fotoesejem Wojciecha Sternaka zatytułowanym *Szkic o krzyku pamięci zagłady spod betonu masowego turyzmu*. Łącząc fotografie z tekstem, autor zastanawia się nad napięciem między

---

⁵ A.L. Stoler, „Rozkład pozostaje”. *Od ruin do rujnacji*, tłum. A. Rejniak-Majewska, „Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej” 2013, nr 4, <https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/2013/4-ruinacja/rozklad-pozostaje.-od-ruin-do-rujnacji> (dostęp: 11.07.2023).

⁶ C. DeSilvey, *Curated Decay: Heritage beyond Saving*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2017; eadem, *Ruderalne dziedzictwo*, [w:] M. Stobiecka (red.), *Krytyczne studia nad dziedzictwem: pojęcia, metody, teorie i perspektywy*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 209–223.

miejscami masowej zagłady a traktowaniem ich jako atrakcji turystycznych. Ambiwalentny status tych praktyk znajduje odzwierciedlenie w analizowanych przez Sternaka widokówkach wysłanych przez turystów zwiedzających m.in. Auschwitz-Birkenau. Autor pokazuje, jak sama pamięć staje się swoistymi, nawarstwiającymi się zgłiszczami historii. Fotoesej odzwierciedla ucieleśnione doświadczenie tego procesu rujnacji.

Bibliografia

- Benjamin W., *O pojęciu historii*, przeł. K. Krzemieniowa, [w:] idem, *Aniol Historii. Eseje, szkice, fragmenty*, wyb. i oprac. H. Orłowski, przeł. K. Krzemieniowa, H. Orłowski, J. Sikorski, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1996, s. 413–425.
- DeSilvey C., *Curated Decay: Heritage beyond Saving*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2017.
- DeSilvey C., *Ruderalne dziedzictwo*, [w:] M. Stobiecka (red.), *Krytyczne studia nad dziedzictwem: pojęcia, metody, teorie i perspektywy*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 209–223.
- Gibbard P.L. et al., *A Practical Solution: The Anthropocene Is a Geological Event, Not a Formal Epoch*, „Episodes: Journal of Geological Science” 2021, nr 45 (4), doi: 10.18814/epiiugs/2021/021029 (dostęp: 11.07.2023).
- Pollack M., *Skażone krajobrazy*, przeł. K. Niedenthal, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2014.
- Stoler L.A., „Rozkład pozostaje”. *Od ruin do rujnacji*, przeł. A. Rejniak-Majewska, „Widok. Teorie i Praktyki Kultury” 2013, nr 4, <http://widok.ibl.waw.pl/index.php/one/article/view/125/199/> (dostęp: 29.06.2023).
- Tsing A.L., *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, Princeton University Press, Princeton, NJ–Oxford 2015.